

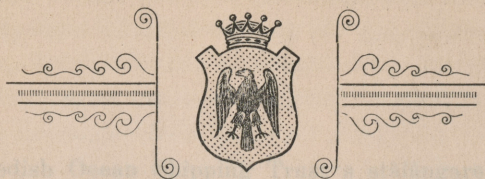
Om femtio år : några minnen från 1950-talets Karlstad ; seniorsföredrag den...

Schotte, Axel,

81 A Br.

National Library
of Sweden

Om femtio år

Några minnen
från 1950-talets Karlstad

Seniorsföredrag den 30 April 1904

Karlstad, Värml. Dagbl. A.-B. 1904.

Om förtio år

Några minnen
från 1880-tal till 1920-tal

Utgivningsort: Stockholm 1920

“The Swedish Ocean Shipping Trust“s stålångare “Rutger Mitander“ om 75,000 reg.-tons klöf under dån och brus med väldiga propellerslag Vänerns finkrusade yta, som låg drömmande i vårmorgonens halfdunkel. För 4 dagar sedan hade den lemnat Newyorks hamn och för 2 timmar sedan passerat Göteborg och Trollhättans i klippan insprängda 20 meter djupa kanal med sin enda väldiga sluss samt saktar nu vid Sööklofvarnes fyrbåk farten för inlöpande å Karlstads redd, som dock ännu döljes af Hammaröns kala stränder. En hvithårig åldrig gentleman står lutad mot relingen och betraktar genom den väldiga skeppstuben den dunkla landremsan i norr, där hans fädernestad, hans drömmars och minnens stad, Karlstad, ligger gömd i morgondisen. Det är Valborgsmässodagen år 1954 och således jämt 50 år sedan han sist, som en ung och lefnadsglad akademisk medborgare, på knaggliga gator och med vinglande steg lämnade de förenade nationernas jubileumsfest, sin fädernestad och sitt fosterland för att ombord å 200 tons träångbåten “Klarälven“ söka sig en sinksam väg genom Väneren och Trollhättans s. k. kanal, med sina 36 slussar, till Göteborg och därifrån till fjärran Västern, att där bryta den nya bana, som han förgäfves sträfvat att nå i det gamla “country“t.

Nu gå ankaren — skälfvande ligger kolossen “Rutger Mitander“ bunden utanför Märholmens strand, där en väldig fyrlykta tronade öfverst på klippan. På hamnkajen vid Märholmen är det svart af folk — de te sig från ångarens höga däck som krälände myror. En gäll hvissling — och en tremastad ångare “Tingvalla 732“, med hamnamiralens och öfversanitetsrådets flaggor svajande från stor- och mesanmasterna, lägger från land att inspektera oceanångaren och hämta de passagerare, som vilja komma i land vid personlastkajerna i den inre hamnen. Gentlemanen från “Rutger Mitander“ — ni förstån väl att det var jag själf — stiger ombord med ett tusental andra larmande passagerare och färden ställes mot personstationen. Hvilket rörligt lif i den väldiga bassin, som, kantad med granitkajer från Märholmen rundt Kaplandsholmen, Kalfholmen, Kanikenäset, Nolgårdsudden och Tynäs utgör Karlstads nuvarande hamn!

Tanken ilar tillbaka till ungdomens år, till det gamla Karlstad, sofvande Olof Trätäljas hundraåriga sömn på älfhamn Tingvallaö, till dess halft uttorkade inre hamn och dess 350 meter nya kajer vid Kanikenäset. Det visste jag, att ett nytt Karlstad stått upp på det gamlas plats, att en modern världsstad med 300,000 invånare träd i stället för det gamla rätliniga, idylliska, men en smula ledsamma Karlstad med sina 15,000 inbyggare, och att detta uppsving härledt sig från Trollhättekanalens ombyggnad för 40 år sedan, hvarmed en god del af världshandeln ledts öfver den gamla Vänerstaden; men ändå — detta öfverträffade dock alla mina tankar, all min själ och all min håg! Våldiga ångbarkasser och elektriska motorbåtar ila med vindens snabbhet rundt om i hamnen, kraftiga bogserbåtar draga pråmar, stora som forntidens hus, till de väldiga oceanångarna, förtöjda vid höga dued'alber. Vi ila förbi 4 slagskepp och 33 torpedbåtar, som ha en eskaderöfning kring Röskär. Och se där — en hel flottilj af stora båtar, fullastade med något grönt — hvad kan det vara, det ser ju ut som granris? Ja visst är det hederligt värmländskt granris. Min nyfikenhet väcks — jag måste fråga flaggmannen, som för befälet därborta vid "Tingvallas" elektriska rorledning. På rådbråkad svenska, med välljudande värmländsk brytning, framställer jag min tvekande fråga, om det männe är granris, som pråmarna föra. "Very well, ja visst sju tusan djäklar är det det", säger den hedersmannen, och han fortsätter: "Sedan en som hette Jensen och som bott här borta i närheten, huggit ner hvarenda pinne i de värmländska skogarna, så exporteras numera bara granris och tallstrunt, små 2 å 3 fots buskar; men det betalar sig, må herrn tro; det går till Afrika och Japan och Australien och kostar modiga 1,000 engelska pund per pråmlast. Det är den välsignade skogsvårdsstyrelsen, som sattes till för en 50 år sedan, som efter 40-åriga bemödanden lyckats åstadkomma en sådan återväxt i de värmländska skogarna. Det var en styf inrättning, må herrn tro, det var en som hette Tiberg, som styrde med alltihop — hans staty finns förrästen i Långflon oppe i Finnskogen. Nu tänker ingen människa mer med saknad på de gamla tiderna, då ur skogarna hämtades plankor och battens och pitprops och massaved och allt hvad de hette, dessa fossila träslag. Nu välsigna de den där Jensen, och han skall få en staty han med — ser herrn, man måste uppmuntra konstnärerna. Nej, granrisexporten, den är lönande och granrisbuskarna växa som gräs och en välsignad skogslag ha förfäderna lyckats få ihop bland annat dumt lagstiftningsknåp, de hade för sig. Babord, edra ettersvansade rackare, dikt babord!"

Det var ej utan att jag kände mig en smula stolt öfver mina

fäders gärningar — tänk, om någon för 50 år sedan kunnat ana en så storartad effekt af 1903 års skogslag —; men jag kunde ändå ej återhålla ett förvånadt utrop: "Kors i Kristinehamn!" — "Kristinehamn" — och flaggmannen slog till ett bullrande skratt. "Kristinehamn, minns herrn det, ja ser herrn, där var far min född, men det är kaputt med hela den sta'n för längesedan; när det nya Karlstad växte opp, då blef de ledsna där i Kristinehamn — jag tror de kallade staden lådan eller asken eller hvad det var — och så refvo de ned alla husen och flyttade öfver till Karlstad. Nu är det bara ett hospital kvar där, som förstås alltid behöfs." Och min vän flaggmannen skrattade och svor åter till sina båtsmän.

Nu lägger "Tingvalla 732" till vid granitkajen vid Bergholmen, dit Petter Ågrens skapelse fortsatts med sandade bankar och skuggande cedrar. Ytterst på piren står en byst — "Ivan Björkman, den moderna hammens förste skapare", är inristadt å stenen. Jag stiger af båten, ser mig omkring bland befolkningen, som har afgjorda judiska drag, och väljer mig en treffig victoria bland de automobiler med skyltar, därå läses "Alma Anderssons efterträdares efterträdare", som kanta kajplatsen. Automobilerna ilar fram öfver väldiga torg och öppna platser, fyllda med varuskjul och varustaplar af alla slag, förbi långa ändlösa husrader om 6 å 10 våningars skyskrapor och stannar snart vid automobilstationen midt på det gamla Rådhusorget. Jag stiger ur, presenterar mitt kort såsom ledamot af internationella konsumtionsföreningens 49:de krets, hvarmed jag är befriad från att erlægga betalning för något som hälst jag kan önska eller vill begagna mig af i kretsen — och står som fastväxt. Torget — o du gamla hederliga, stöfvelätande och liktornsbildande torg, där min ungdoms karamellgummor och grönsaksmånglare, ostkakförsäljare och smörklicksutminuterare, brödkäringar och kvastjantor höllo till bland hästar, grisar, korfvar, köttslamsor, fläskbitar, hundar och all gammaltidens fänad — torget, det var gånget all världens väg och i stället låg nu en härlig, inbjudande park med skuggande, svala pelargångar, sprudlande vattenkonster och exotiska blommor. Och midt på torget på ett härligt granitblock en härlig tvillingstaty af två män, den ene i krona och spira, den andre i "ludemössa". Jag kallar på en ciceron från främlingsbyrån i f. d. Wallerstedtska hörnet och låter mig ledas till beskådande af det nya Karlstads härligheter. På min fråga om statyn, svarar den bildade, urbane ciceronen: "Det är stadens två grundläggare, konung Karl IX och Johan Gustaf Johansson. Den förre stod fordom ensam på Arrheniusplatsen" — "Arrheniusplatsen" afbröt jag, sökande i mitt minne. "Jo, ser herrn, den låg framför gamla lands-

höfdingeresidenset och är uppkallad efter en högt förtjänt medborgare under den gamla tiden. Den heter Arrheniusplatsen än i dag, må herrn tro, och det gamla stengolfvet efter en inrättning där står kvar från forntiden. Ingen har varit nog vandalisk att våga röra vid ett sådant ärevärdigt monument. När sedan m:r Johansson“, fortsätter mitt orakel, vänd mot statyn, “uppbyggt det nya Karlstad och hans bild skulle resas, så flyttades stadens begge grundläggare ihop till denna ståtliga staty å Folketshusplatsen.“ Godt att förtjänsten varder belönad och ytterligare belönad, tänkte jag, men för en gamling som jag var det ej utan, att jag tyckte Karl IX såg en smula generad ut.

Jag vände mig åter till min ciceron med nya frågor: “Hvad är det för ena väldiga byggnader, som flankera torget i öster och väster?“ “Väster och öster förstår jag ej, hvad som menas med, väderstrecken afskaffades vid den stora sociala revolutionen, men jag antar herrn menar husen vid torgsluten; det är folkets hus och barnuppfödninganstalten. Folkets hus är förstas stadens förnämsta hus, centralplatsen för dess storartade administration. Det är 15 våningar högt och påbyggt å gamla rådhuset.“ “Hvad är det för skimrande prydnader där på taket af huset?“ frågte jag, “ser ut som dufvor eller gråsparfvar; i min ungdom pryddes rådhuset af Värmlands örnar.“ “Örnar“ — min ciceron log — “ja, jag tror jag hört det funnits sådana fåglar förr på taket; men örnarna tillhöra ett utdödt släkte, de flögo för högt, ser herrn; nej det är kajor af guld, afbilder af stadens heliga kajor, som nu upptaga hjärtvapnet i stadens sköld och sigill.“

Jag utbad mig några upplysningar om stadens administration; och min hederlige interlokutör fortsatte: “Sedan för 25 år sedan den socialistiska staten och kommunen införts, så ha vi 365 kommunrådsherrar, däraf hälften kvinnor; de väljas på lifstid, sammanträda dagligen och hafva husrum, vedbrand och kost i folkets hus på samhällets bekostnad samt dessutom 50,000 assignater — som herrn känner äro pengar afskaffade — på förnödenheter af alla slag om året. Kommunrådsherrarna motsvara hvad som förr kallades stadsfullmäktige eller allmänna rådstugan eller hvad det var. A propos om det, så skall herrn titta dit bort i hörnet, där står en s. k. stadsfullmäktigs byst såsom ett minne och en kvarleva från orättfärdighetens tidevarf.“ Och mina blickar ila mot hörnet af torget, där ofvanför dörren till ett väldigt 10-våningars hus i guldskrift är ristadt: “Axel Nerkvists sonsöners och dotterdöttrars boklåda och diversehandel.“ Framför porten står, i en liten nätt plantering med järnstaket kring, en vacker marmorbyst af en reslig herre i mustascher och pipskägg och stuk. Å sockeln läser jag: “Axel Dahl-

man, stadsfullmäktiges siste ordförande. Cicero de oratore.“ Dahlman, minnet arbetar — jo visst är det så, min gamle stränge men välvillige lärare och rektor, den store romaren och greken! Men min ciceron låter mig ej grubbla länge. “Herrn vill väl veta nu, huru vi ha det nu för tiden. Utmärkt, skall jag säga, frihet och aldrig annat än frihet, frihet att göra hvad vi vill. Se'n ha vi 359 domare, däraf halfva antalet kvinnor, valda af och bland folket. De få ej utöfva sitt ämbete mer än 1 dag, på det att domarne ej måtte kunna korrumperas och döma mot folket. De hafva 5 assignater för sitt besvär och kunna aldrig återväljas. Det är ej stort mera än en dekoration, då vi nu ej ha några lagar längre och således ej heller några lagbrott. Men domstolen fungerar ändock till allmän belåtenhet — den har hufvudsakligen att efterse, att folkökningen blir jämn, och att ingen undandrager sig sina skyldigheter med afseende härå. Det finns en särskild anstalt härför — en väldig huskomplex, där ett gammalt lasarett förr stått, som en som hette landstinget sålde till en som hette J. Nilsson.

Vi gå granskande genom den stora vestibulen i folkets hus och påträffa på baksidan rester af en bekvämlighetsinrättning och en gammal saluhall. “Se här“, säger min vän och pekar andaktsfullt på dessa ruiner, “se här, föräldrade rester från barbarernas kultur. Sådant där behöfs ej längre, som herrn vet, nu ha vi all mat och dryck kemiskt tillverkad i piller, som på samma gång reglera utdunstningarna och alla afsöndringar genom huden; några s. k. kabinett, som förr fanns en så rik tillgång på, behöfvas således ej längre och de organer, som kommo i användande på sådana ställen, äro därför hos alla nu för tiden helt rudimentära och torde hos följande släkte komma att alldeles försvinna.“ “Huset på andra sidan torget“ — vi stå nu åter vid statyn å torget — “är barnuppfödninganstalten; det är 33 våningar högt och är ombyggt af några gamla förlegade inrättningar, som hette, om jag mins rätt, läroverk, konsistorium, kyrka och sparbank. Där uppfostras alla barn från sin andra dag, tills de fyllt 15 år, då de förklaras man- och kvinnbara och draga ut i världen att fullgöra sina funktioner och inträda i arbetets stora armé.“ — Vi vända åter om och komma till gamla residenset, som det — anmärker min följeslagare — ännu kallas, emedan pensionerade landshöfdingen bor där. Huset är grönt och grått och fallfärdigt af ålder och vanvård och nästan utan tak. Att landshöfdingarne afskaffats få år efter min afresa till västern, visste jag; men att det ännu i världen fanns en pensionerad sådan dignitär kvar, det visste jag ej förut. “Hvad heter pensionerade landshöfdingen“, sporde jag därför intresserad. “Ture Broström“, svarar min ciceron,

“en hygglig och snäll karl, som just därför fick pension af folket. Men nu är han gammal, å så gammal och och grå som huset han bor i och som han aldrig lämnat sedan han fick pension. Han har visst aldrig rätt försonat sig med den nya tiden.”

Vi fortsätta och komma till en storartad öppen plats norr och väster om residenset — jag kan ej låta bli att tala om väderstreck, jag stackars gamle inföding. “Men hvar är Klarälven“, utbrister jag förvirrad, “och västra bron, detta arkitektoniska mästerverk.“ “Klarälven, ja, jag vet“, sade min vän, “så hette visst en å, som gick här förr i tiden, men den förde bara sand och smuts och rackartyg, så den togs bort. Öfra delen tog norrbaggarna och ledde bort till Glommen hvarenda droppe från Trysild ända ned till Edebäck, och den nedre delen leddes åt andra håll: västra grenen till Norsälven och östra grenen till Dalälven — och så var man af med all sandföring till hamnen. Det var ett storartadt företag och en genialisk plan: mannen, som genomförde det, trots motståndet af dåtidens perukstockar, hette Teodor Helleberg — där står en hög minnessten med hans bronsbild tronande öfverst.“ Ja minsann, “Teodor Helleberg, den store älförstöraren“, står det på stenen. Teodor Helleberg, åh, jag mins honom än — hvad han är lik sig, som han stod och gick i lefvande lifvet: fryntlig och välmående — och jag kände mig ensam och bortkommen. Hybelejen borta, klapphuset borta, hypoteket också borta — “det måste stängas, när Rutger Mitander dog, och ingen längre kunde sköta det, och huset är flyttadt till Skansen, si det var en konstig tillbyggnad på’t“, upplyser min trofaste ciceron — älven borta; allt borta. Jag trycker min följeslagares hand till afsked och går in på matapoteket, samma lokal, nu tillbygd och utvidgad, med trädgård och terrass, som jag lämnat för 50 år sedan, och jag festar litet på pillulæ gåslefverienses och pillulæ punschianæ — och jag försjunker i ett välbehag, som jag ej på länge känt, jag drömer mig tillbaka till den gamla tiden, då Beörecz spelade och punschen var flytande och Odén förde spiran och de förenade nationerna glammade. Ja den gamla goda tiden, det var ändå en tid det!

